

Inblickar i yttre och inre gravskick på gravfältet Viby 47, Nalaviberg

Ny markkabel genom gravfältet Viby 47:1, Viby socken,
fastighet Nalaviberg 5:5 m.fl., Hallsbergs kommun, Närke

Sabina Larsson

ARKEOLOGGRUPPEN AB RAPPORT 2017:44

ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING
I FORM AV SCHAKTNINGSÖVERVAKNING

Inblickar i yttre och inre gravskick på gravfältet Viby 47, Nalaviberg

Ny markkabel genom gravfältet Viby 47:1, Viby socken,
fastighet Nalaviberg 5:5 m.fl., Hallsbergs kommun, Närke

Sabina Larsson

Lst dnr 431-1635-2016

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Drottninggatan 11, 702 10 Örebro
Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se
arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

*Örebro län med platsen för undersökningen
markerad med en röd prick.*

© 2017 Arkeologgruppen AB

Arkeologgruppen rapport 2017:44

Författare Sabina Larsson

Grafisk form Nina Balknäs@Högtorps Diverse

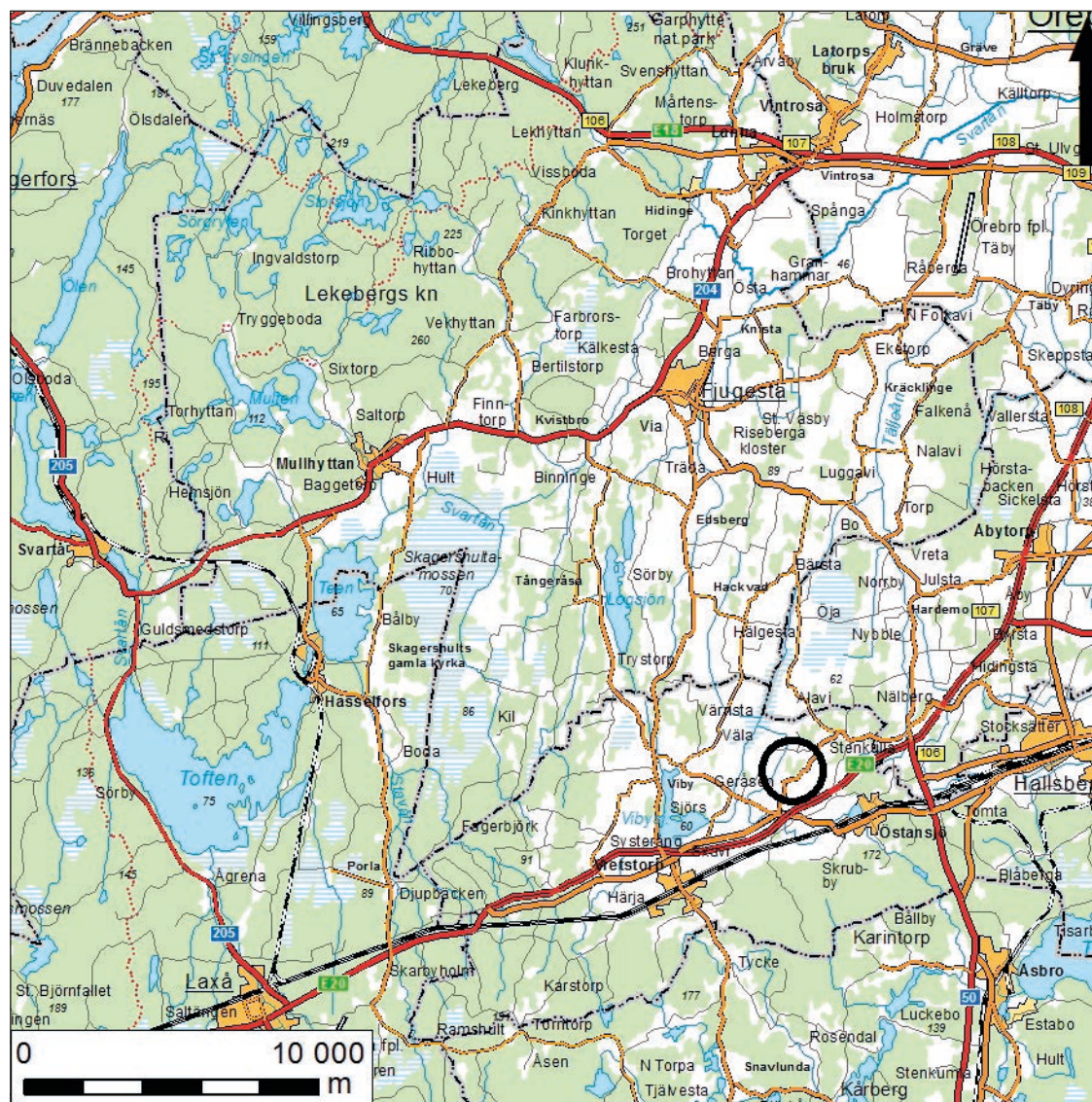
Omslagsfoto Vy över gravområdets centrala del med den framrensade kantkedjan A211 i schaktet. Foto från nordnordväst.

Foto Om inte annat anges är fotografierna tagna av Arkeologgruppen AB.

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Dnr R50223371_170001

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5
Inledning	6
Bakgrund och kulturmiljö	6
Syfte och frågeställningar.....	10
Metod och genomförande.....	12
Resultat	13
Gravar och gravliknande konstruktioner.....	13
Bentomma gravar och konstruktioner av sten.....	18
Härdar och kokgropar	19
Tolkning.....	21
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen	21
Referenser	22
Administrativa uppgifter	23
Bilagor	24
<i>Bilaga 1. Schaktlista</i>	
<i>Bilaga 2. Anläggningslista</i>	
<i>Bilaga 3. Kolprover och ett makroprov</i>	
<i>Bilaga 4. Vedart – analysprotokoll</i>	
<i>Bilaga 5. ¹⁴C-datering</i>	

Figur 1. Karta över trakten kring Nalaviberg och Brobytorp med den aktuella undersökningsplatsen markerad med en svart cirkel. Skala 1:250 000.

Sammanfattning

Med anledning av anläggandet av en ny markkabel för el genom gravfältet Viby 47:1 har Arkeologgruppen AB genomfört en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning i partier inom och i anslutning till gravfältet. Schakten följde i huvudsak befintliga vägar genom fornlämningen, men på tre ställen grävdes anslutningar in till befintlig bebyggelse. Vägarna var anlagda i sen tid och visade sig på flera ställen överlagra hela eller delar av gravar.

Sammanlagt påträffades sex gravar, fyra härdar och en kokgrop i schakten. Två av gravarna, som bestod av stenpackningar, var delar av de inre konstruktionerna under ett par högar som registrerades år 1966 (se figur 16). Dessa hade bevarats under den i nord-sydlig riktning gående vägen. Högarna hade tidigare dolt dessa stenpackningar, men grävts bort i samband med vägbygget. Stenpackningarna var välbevarade under vägen. De rensades fram men undersöktes inte då kabeln kunde dras i en böj runt dem.

I utrymmet mellan stenpackningarna påträffades två mindre stensättningar. Den ena stack endast ut någon decimeter i kabelschaktet och kunde undvikas. Den andra låg emellertid mitt i vägen varför den dokumenterades och undersöktes. Den var en rund flat stensättning med 0,1–0,4 meter stora stenar. Ett mörkt kulturlagerslager fanns under stensättningen, men innehöll inga ben. Anläggningen låg i mellanrummet mellan två högar och torde tillhöra ett äldre lager med gravar. Anläggningen daterades till 570–655 e. Kr., motsvarande cirka 300 år äldre än högarna som delvis överlagrade anläggningen.

Strax söder om denna grav kom det fram en del av en stencirkel, kanske en yttre kantkedja till en stor grav, lagd med dubbla rader av 0,2–0,3 meter stora stenar. Den utgjorde bara en bråkdel av en fullbordad cirkel, men hjälp av en matematisk formel gick det att räkna ut diametern till cirka 18 meter. Det innebär att den måste ha funnits på platsen innan högarna anlades. Den täckte en yta som omfattade åtminstone tre av de senare högarna; möjligen kan den ha berört så många som tio större och mindre gravar (se figur 16). Denna grav och den mindre stensättningen ovan visar tydligt att området använts som gravområde redan innan högarna började anläggas.

Längs den i öst-väst belägna vägen mot Broby, väster om vägkorsningen, framkom den sista graven. Den låg helt under vägen och bestod av en enskiktad stenpackning. Förmodligen har den ursprungligen utgjort en stenpackning under en jordmantel, sannolikt en hög. Under stenpackningen kom ett lager med sot och kol med inslag av brända ben efter människor. Anläggningen skadades i södra kanten, varför benmaterial från denna del togs tillvara. I övrigt beslutades att graven skulle ligga kvar under vägen. Strax väster om denna grav framkom tre härdar, varav en kan ha varit en kokgrop eller härdgrop.

Söder om vägen – längs anslutningsschaktet till Stensätter – grävdes schaktet igenom en härd och en kokgrop som låg precis invid varandra. Möjligen utgör härdarna ett belägg för en tidigare bosättning i området, men de kan också vara spår efter begravningsrelaterade aktiviteter runt gravarna.

Figur 2. En av de större högarna är belägen precis invid vägen, i trädgården till ett av torpen i området. Foto från sydöst.

Inledning

Bakgrund och kulturmiljö

E.ON Elnät Sverige AB planerade för sträckning av ny markkabel för el i Hallsbergs och Kumla kommuner. Kabelsträckningen passerade genom drumlinlandskapet öster och norr om Vibysjön och berörde bland annat fornlämningen Viby 47:1 som utgörs av ett gravfält med 209 registrerade gravar. Enligt Riksantikvarieämbetets fornminnesregister består gravfältet av cirka 140 runda stensättningar, 66 högar, två resta stenar och en rektangulär stensättning. Högarernas storlek varierar mellan 5–14 meter i diameter och 0,7–1,3 meter i höjd, men majoriteten är mellan 6–8 meter i diameter och 0,8–1,0 meter höga. Stensättningarna är mellan 4–10 meter i diameter, de allra flesta mellan 5–7 meter.

Gravfältet är beläget på krönet av en åsrygg och används idag som beteshagar och trädgårdar. Vägsträckningen

delar gravfältet i tre delar och modern bebyggelse finns i direkt anslutning till gravarna. Delar av gravfältet är därför beläget i uppvuxna trädgårdar med fruktträd och blomrabatter. Gravfältet har även skadats av närliggande odling, flera källare och en grustäkt.

Åsen där gravfältet är beläget är indelat i tre naturreservat (Nalaviberg ekäng, Oxaryggen och Broby Ängs naturreservat), vilka i sin tur är delar av riksintresset Drumlinområdet. Landskapets unika utformning har skapat en gynnsam miljö för ett rikt kultur- och naturliv vilket motiverar riksintresset. Överlag är detta ett fornlämningsrikt område som varit bebott ända sedan stenåldern. Ett flertal fynd av stenyxor har gjorts i trakten och tidigare undersökningar har påvisat neolitiska boplatser. Flera större gravfält, fossil

Figur 3. Vy över den södra delen av gravfältet. Mindre högar syns i den betade hagmarken. Foto från norr.

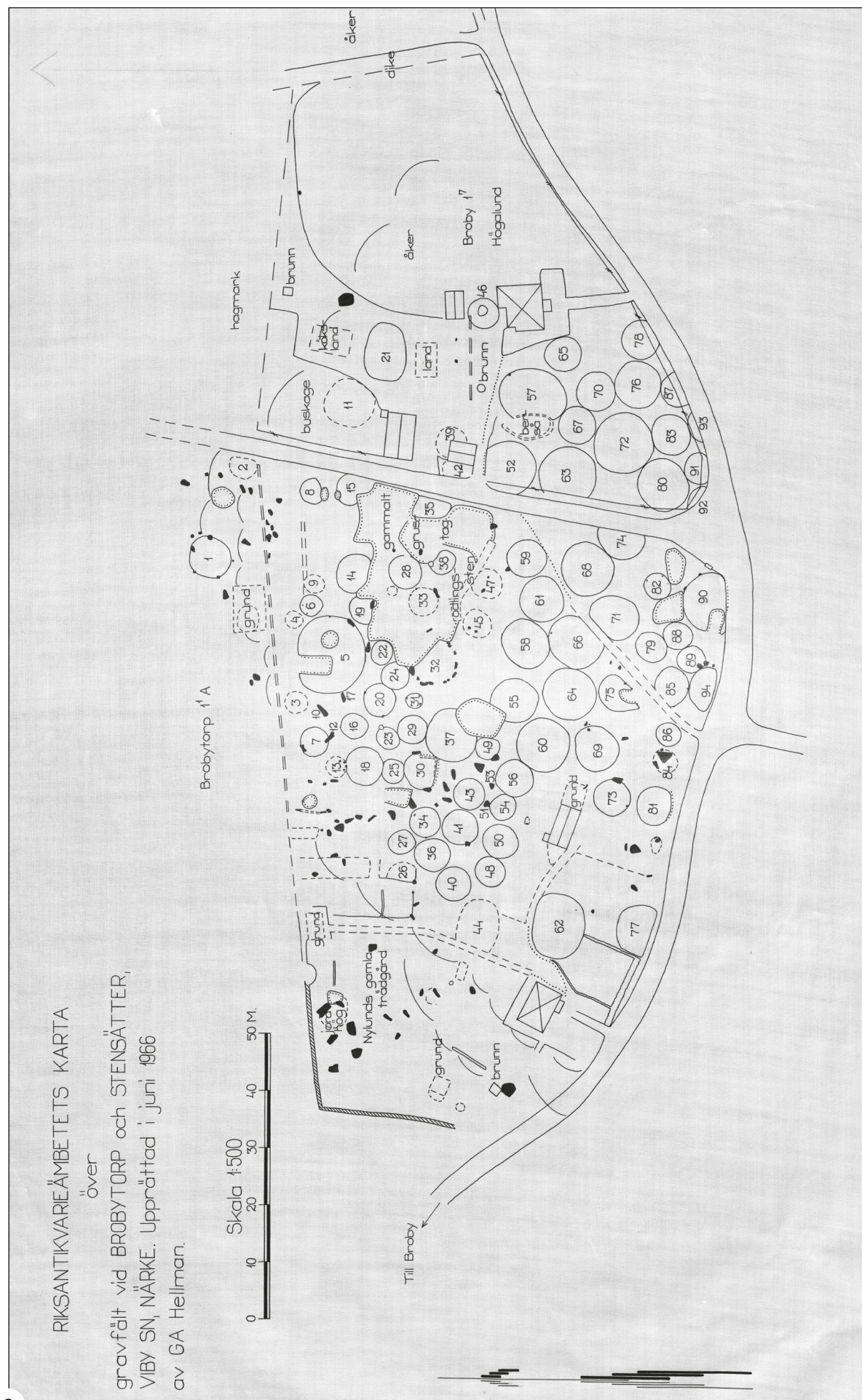
åkermark och röjningsröseområden finns spridda över åsarna. En handfull husgrunder från historisk tid finns även registrerade i närområdet.

Ett par hundra meter söder om det aktuella gravfältet, finns ytterligare ett fornlämningsområde som består av ett hägnadssystem, gravar och en möjlig terrassering. Ett hundratal meter av övertorvade stensträngar är synliga i landskapet. Intill finns även åtminstone en rundad stensättning synlig. Majoriteten av gravarna är koncentrerade till gravfältet på åsens sydspets (Viby 53:1). Här finns 60 runda stensättningar registrerade. Gravarna är mellan 2,5–10 meter i diameter men de flesta är mellan 3–5 meter stora.

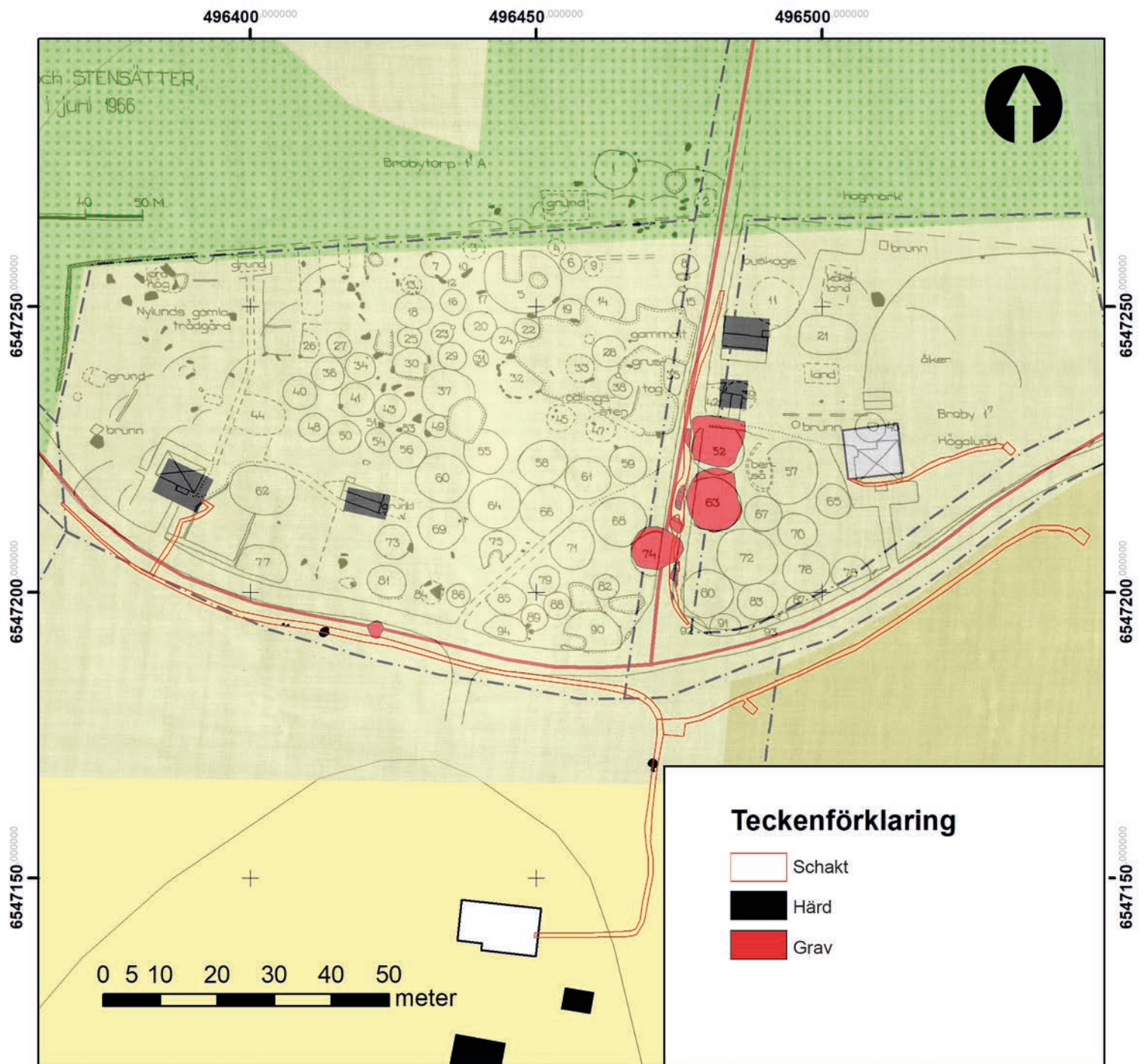
Över den norra delen av gravfältet Viby 47:1, som berördes av den aktuella undersökningen finns en gravfältskarta upprättad år 1966 av Riksantikvarieämbetet (se figur 4). Förutom att visa de synliga gravarna visar kartan

även vilken inverkan bebyggelsen och andra sentida aktiviteter haft på gravfältet. Runt grustaget och bostadshuset är de synliga gravarna färre, varför man kan misstänka att flera av dem har skadats eller förstörts. Flera av gravarna har även skurits av vägen. Totalt finns 94 gravar markerade.

Ett par mindre arkeologiska undersökningar har utförts på det aktuella gravfältet (Esbjörnsson 1978). På det södra gravfältet (Viby 53:1) har tre gravar på åsens sydspets undersökts år 1980. Ingen av dem innehöll något mer än fragment av brända ben och flintavslag. Gravarna daterades till äldre järnålder. Två år tidigare undersöktes en grav på gravfältet Viby 47:1 (grav 46, se figur 4a) då fastighetsägaren ansökte om lov att bygga ut huset. Under stenpackningen påträffades ett brandlager innehållande rikliga mängder brända ben. Det övriga fyndmaterialet bestod av en bältessölja med rembleck, en röd

Figur 4a) Gravfältskartan över norra delen av Viby 47:1. Upprättad i juni 1966 av G. A. Hellman. Förvaras i ATA (Karta dnr 143/67 (ritningsnummer 19670143-1). Ej i skala.

Figur 4b) Gravfältskartan överlagd med de påträffade gravarna och de andra lämningarna som påträffades vid den aktuella schaktningsövervakningen. Skala 1:1 000.

cylindrisk pärla, en järnspik och diverse obestämbara små järnföremål. Utifrån fynden daterades graven till yngre järnålder, förmodligen vikingatid (Esbjörns-son 1978).

Flera äldre ortnamn i närområdet berättar om äldre tiders bruk. Efterledet *-berg* i Nalaviberg är ett tillägg som tillkommit vid ett senare tillfälle, det ursprungliga namnet är Nalavi. *Vi* är ett av de ortnamn som går långt tillbaka i tiden. Allmänt brukar de beteckna förkristna kultplatser, i det här fallet en kultplats tillägnad guden Njord. *Vi*et i Viby har dock en helt annan betydelse, den ursprungliga stavningen har varit Vikby och syftar alltså inte på någont religiöst (Calissendorff & Larsson 1998:74, 128f). Gravfältet kan däremot ha gett upphov till namnet Stensätter. Efterledet *-sätter* betyder huvudsakligen utmarksäng eller skogsäng och är besläktat med verbet sitta. Många *sätter*-namn kan spåras så långt tillbaka som till vikingatid och medeltid men flertalet *säter*- och *sätter*-namn i Närke är yngre än så. Ofta har de betecknat ägor som inte varit uppodlade (Calissendorff & Larsson 1998:59f). Förledet *Sten-* skulle här kunna syfta på de stenlagda gravarna. Med tanke på att ett äldre ortnamn redan kan knytas till platsen är Stensätter förmodligen en yngre benämning på utmarksägor. Såvitt det går att bedöma utifrån äldre kartor torde inte namnet ha existerat före slutet av 1800-talet eller under tidigt 1900-tal. Den enda karta som innehåller namnet är ekonomkartan från år 1955¹. Däremot ligger Brobytorps bebyggelse på platsen vid en kartering år 1812. Spår av bebyggelsen kan fortfarande ses i form av stenrader och terrasseringsar i den norra delen av det södra gravfältet.²

Syfte och frågeställningar

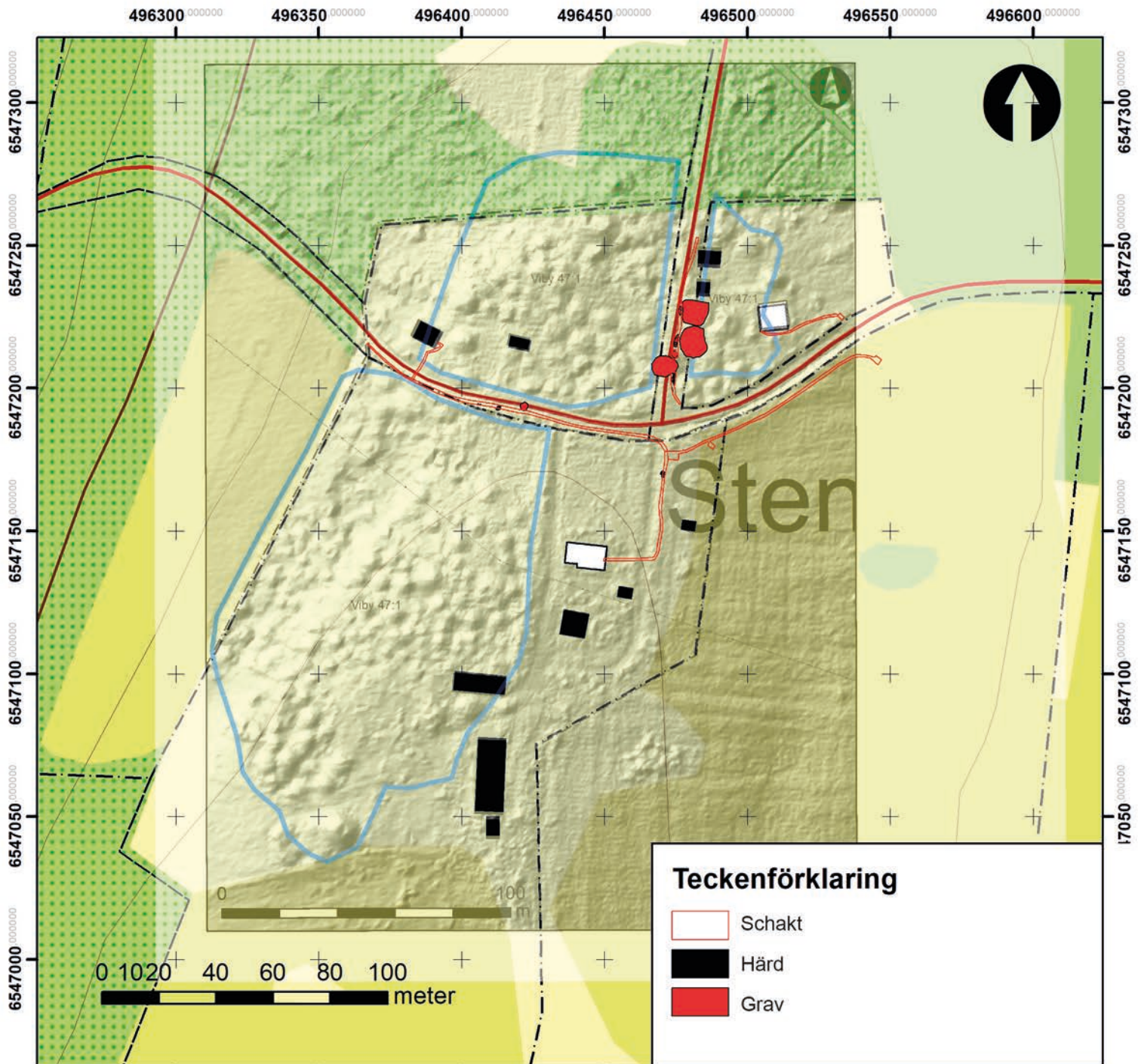
Undersökningens syfte var att med ett vetenskapligt arbetssätt undersöka, dokumentera och tolka de arkeologiska lämningar som framkom vid schaktningsövervakningen. Då schaktningsövervakning är en begränsad form av metod, i och med att undersökningsytan är liten och på förhand planerad, är möjligheterna små att besvara en mer komplex frågeställning. Målet var därför att identifiera, datera och förstå vilken typ av aktiviteter som de påträffade lämningarna representerade. Länsstyrelsen önskade även en bedömning av skadeläget för de gravar som redan innan var skadade av vägsträckningen och sedan ytterligare skadats av exempelvis snöröjning.

Figur 6. En av gravarna som låg i väggkanten var skadad och sotig jord och kol föll ut från det skadade området. Detta är en av de gravar som bedömdes ha en betydande skada och vara i behov av åtgärder. Foto från sydöst. Gravens nummer på gravkartan är 94.

1 Östansjö J133-9F9a57, 1955

2 Concept Charta över Brobytorp, Wiby socken, Grimstens härad (18-VIB-95)

Figur 5. Plan över området med grävda schakt, berörda gravar och andra påträffade anläggningar under en LIDAR-karta över hela Viby 47, både norr och söder om vägen. En karta skapas genom stora mängder höjddata, som får de 209 gravarna att framträda med önskvärd tydlighet. Skala 1:1 500.

Figur 7. Schaktet som grävdes på den södra sidan av vägen åt öster. På denna sida fanns inga spår av gravar. Foto från väster.

Metod och genomförande

Undersökningsområdet utgjordes av den planerade sträckningen för markkabeln inom fornlämningens utbredning och på angränsande ytor. Undersökningen utfördes genom att närvarande arkeolog övervakade schaktningsarbetet och temporärt stoppade grävningen för att undersöka och dokumentera påträffade lämningar. Schakten var drygt 0,60 meter breda och grävdes ner till cirka 0,60–0,70 meters djup. Vid schaktningsgrävningen påträffades flera anläggningar som kunde undvikas genom att kabeln flyttades. Dessa anläggningar dokumenterades endast i plan. Två av de okända gravar som framkom vid schaktningen kom, efter samråd med Länsstyrelsen, att undersökas och plockas bort. Gravarna låg delvis under den norrgående vägsträckningen vilket också var den enda körvägen för de boende norr om undersökningsområdet. Det var heller inte möjligt att gräva ned kabeln mitt i vägen då schakten lämnades öppna tills den arkeologiska insatsen var klar.

För att undvika att gräva av vägen användes en tryckteknik så att kabeln skulle kunna läggas tillräckligt djupt för att inte störa några eventuella lämningar under vägen. På två områden, där kabeln skulle korsa vägen, öppnades större ytor upp. Även på den yta där en transformatorstation skulle placeras öppnades ett större schakt.

Alla schakt, lager och anläggningar mättes in med RTK-GPS, fotograferades och beskrevs skriftligt. Ett jordprov för makrofossilanalys och tre kolprover för ¹⁴C-datering samlades in. Inga fynd förutom de 10 gram ben som påträffades i grav VI (A1240) påträffades.

Figur 8. Den första av de tidigare okända anläggningarna som framkom. Den yttre kanten av en mindre stensättning (A200). Foto av från sydväst.

Resultat

Den arkeologiska insatsen följde grävningen av kabelschaktet längs en sträcka på drygt 200 meter i öst-västlig riktning och runt 130 meter i nord-sydlig riktning. Undersökningen omfattade även övervakning av schaktgrävning på tre fastighetstomter. Flest anläggningar, sex stycken, påträffades i det nord-sydliga schaktet (S988). Övriga var fördelade med fyra stycken i det västra schaktet och två i det södra. Totalt påträffades 13 tidigare okända anläggningar.

Gravar och gravliknande konstruktioner

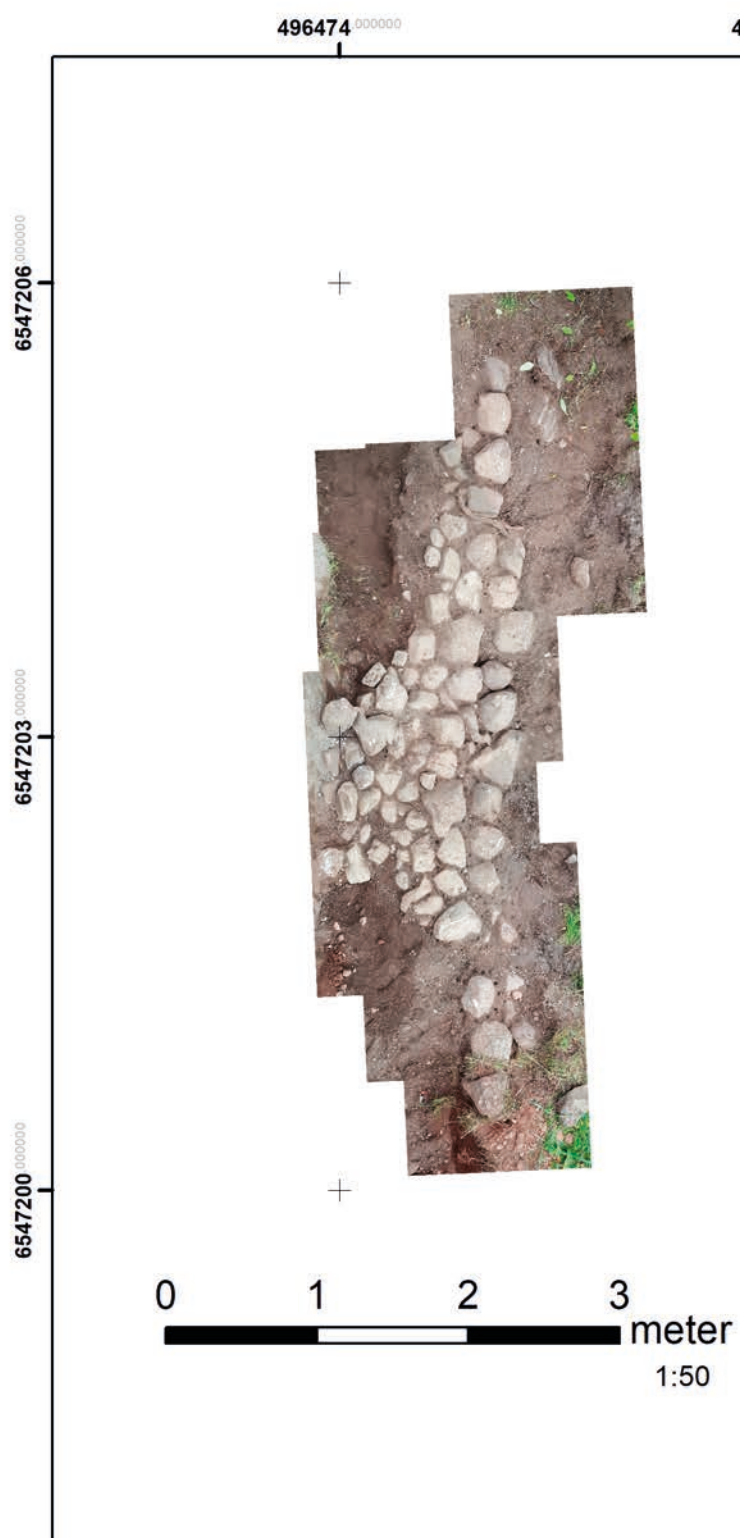
Fem sedan tidigare okända gravar påträffades vid undersökningen varav två kom att helt undersökas och plockas bort. Ytterligare två gravar undersöktes delvis.

Grav I (A200) lyckades undvikas vid schaktgrävningen. Av vad som förmodas vara en rund stensättning stack endast 0,30 meter fram, resten fortsatte in under vägen.

Grav II bestod av två konstruktioner, A211 och A573. Den större (A211) är förmodligen en dubbel kantkedja till en stensättning (eller en stenpackning under en hög), med en beräknad diameter på 18 meter. Det skulle innebära att ett flertal gravhögar är anlagda ovanpå stensättningen. A573 är en mindre "utbyggnad" på stensättningens kantkedja och liknar närmast en liten absid av mindre stenar. Liknande konstruktioner, som ansluter till större gravar, har påträffats på andra gravfält. Ibland kan de innehålla sekundärbegravningar men kan också ha använts för speciella gravritualer. Dessa omnämns ofta som "sydvästportar", då de vanligtvis påträffas i det väderstreck. Dessa är emellertid lokalt funna endast i Uppland och Södermanland och är sannolikt senare än A211 (Johansson 1993; Bratt 2008:238).

Anläggningen (A573) undersöktes och togs bort, inga fynd påträffades. Kantkedjan A211 kunde undvikas av kabeln och ligger kvar i läge.

Grav III (A658) påträffades precis i vägkanten och kunde därmed inte undvikas av schaktet. Hela anläggningen rensades fram, undersöktes och togs bort. Graven utgjordes av en rundat oval stensättning, 2,4x2,0 meter stor,

Figur 9. Lodfoto över A211 och A573 (det absidliknande utskottet i väster). Kantkedjan A211 bestod av två rader (kretsar) med stenar.

Figur 10. Kantkedjan A211 efter att A573 har undersökts och tagits bort. Då framträder denna tydligt med sina två rader av 0,3–0,4 meter stora stenar. Foto från nordväst.

Figur 11. Sabina Larsson rensar fram den nyligen påträffade Grav III (A658) som låg under ett tjockt lager med matjord. Den hör förmodligen till ett äldre skikt med gravar på platsen. Foto från väster.

Figur 12. Framrensad stenpackning som utgör del av den packning som ligger under högen nr 63 (se gravfältskartan, figur 4a). Foto från sydväst.

Figur 13. Grav V (A852) bestod av en stenpackning som förmodligen finns under hela grav nummer 52 på gravfältskartan. Kabeln lades ned utanför stenpackningens begränsning. Foto från sydväst.

som delvis skadats. Stenpackningen bestod av ett skikt som lagts direkt på den ursprungliga markytan. Inga fynd eller spår av någon begravning påträffades. I schaktets sydöstra hörn framkom en större sten (A759) som förmodas vara en del av en annan anläggning som fortsätter utanför schaktkanten.

Grav IV (A779) framkom strax norr om grav III. Formen var i det här fallet mer oklar. Graven fortsätter in i schaktkanten mot öster och kan eventuellt ha ett samband med hög 63 (inmätt som A823). Den delen av graven som berördes av schaktet undersöktes

och togs bort. Anledningen till att inte hela graven rensades fram var för att undvika ingrepp i den närliggande högen. Stenpackningen var lagd i ett till två skikt med sten. När det övre skiktet rensats bort framträdde flera till synes medvetet lagda ansamlingar av sten. Dessa undersöktes men inga fynd påträffades. Inga ben eller andra spår av någon begravning fanns i den undersökta delen av anläggningen. Det enda som vittnade om att det skulle röra sig om en grav var en ansamling av kol i anläggningens södra del. Ett kolprov för datering samlades in innan resten av

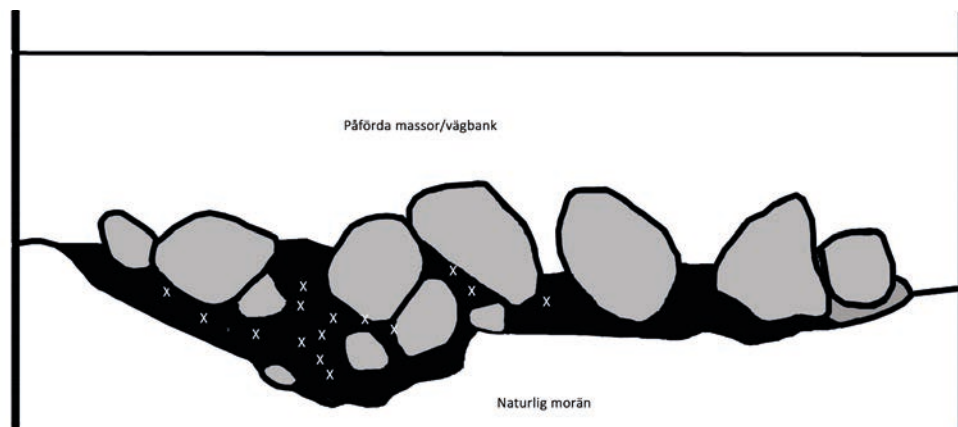

Figur 14a) Snitt genom grav VI (A1240) som gjorts vid schaktgrävningen. Anläggningen kom fram under vägbeläggningen helt oförhappandes. I den lilla stenpackningen fanns kol, sot och mycket fragmentariska ben. Foto från söder.

anläggningen plockades bort. Sannolikt kommer det från ett aktivitetslager som förgått packningen. Dateringen hamnar tidigare än vad den gängse dateringen är för gravarna i området: 570–655 e.Kr. (Beta 455017), det vill säga vendeltid.

Grav V (A852) visade sig vara en del av den närliggande gravhögen, nummer 52 på gravfältskartan (se figur 4a). Anläggningen rensades fram och dokumenterades men undveks av kabelschaktet. Grav VI (A1240) påträffades i det östvästliga schaktet (S1278). Den större delen av graven var belägen under vägen och eftersom en så pass liten del av graven berördes av schaktningsgrävningen upptäcktes den inte förrän brandlagret var synligt i sektionen. Det beslutades därför att samla in de ben som rasat från kanten av skadan och ben som riskerade att hamna i samma situation. Sammanlagt togs endast 10 gram tillvara.

Graven dokumenterades utifrån sektionen och resterande del fick ligga kvar orörd. Graven bestod av en gleslagd stenpackning över ett brandlager med fet, sotig jord med inslag av kol. Spritt i lagret fanns små fragment av

Figur 14b) Sektion över den del av grav VI som skadades vid schaktgrävningen. Den del som syntes i schaktkanten var cirka 1,3 meter bred, men beräknad omkrets på stensättningen var omkring 3 meter, varav huvuddelen fortfarande ligger kvar under vägen. Skala 1:20.

brända ben; de flesta smulades sönder innan de kunde samlas in. En översiktlig bedömning ger vid handen att det rör sig om människoben. Två mindre ben hade spongiöst innanmäte, något som skulle kunna tyda på människa. Materialet var för fragmentariskt för att bedöma kön, ålder och asndra egenskaper¹. Vidare bör också det faktum att benen påträffades i ett brandlager under en stenpackningen antyda att det rör sig om brända människoben.

Bentomma gravar och konstruktioner av sten

Att hitta gravar, eller gravliknande konstruktioner, som inte innehåller några brända ben eller några fynd är inte helt ovanligt. De här typerna av konstruktioner kan vara svåra att förstå och har därför behandlats därefter. Ofta härleds de tomma gravarna till perioden yngre bronsålder – äldre järnålder och övergången mellan kollektiva rösen och individuella stensättningar på gravfält.

Förekomsten av tomma gravar är märklig med tanke på att antalet gravar inte är tillräckligt många för att motsvara en hel befolkning (Runcis 1999:147).

Det skulle antyda att inte alla behövde eller fick begravas, alternativt att det fanns andra begravningsätt som inte efterlämnat några spår. Att de tomma gravarna skulle utgöra kenotafer, alltså monument över en död person vars kvarlevor som av någon anledning inte kunnat begravas, är då en möjlighet. Däremot kräver en kenotaf också en norm i begravningsätt och en tro på konsekvenser som drabbar den döde om hen inte begravs på rätt sätt. Det är inte nödvändigtvis förenligt med det faktum att inte alla människor har begravts.

Förklaringarna till de tomma gravarna har därför varit många. Bland annat har det föreslagits att de brända benen spritts ut på andra platser i landskapet eller varit en del av en offerritual. En mindre trolig förklaring är att gravarna varit skelettbegravningar där den döde placerats ovanpå stenpackningen och lämnats till naturens krafter. Ytterligare en teori är att gravfältens primära funktion inte har varit att husa de döda utan snarare haft en rituellt funktion för de levande (se Appelgren & Nilsson 2007:129). Andra mer fantasieggande teorier menar att stenkonstruktionerna kan ha fungerat som ett slags altare som i vissa fall ytterligare stärkts med bendeponier (Kaliff 2009) eller att likheten med odlingsmarkens röjningsrösen pekar på en nära koppling till fruktbarhet, religion och kosmologi (Appelgren & Nilsson 2007). Det har också framförts att de tafonomiska processerna skulle kunna förklara avsaknaden av ben (Sjöling 2007). En annan ingång är att frånga ett fokus på de brända benen som centralt i begravningen och istället lägga vikt vid de handlingar som utförs i samband med skapandet. Hur och var man väljer att placera sten kan berätta något om varför människor har byggt gravar. Det är heller inte självklart att det finns ett direkt kronologiskt samband mellan stenkonstruktionen och bendepositionen, eller att avsaknaden av ben är något ursprungligt (Röst 2016:119, 131).

Att Grav III (A658) skadats kan också vara en ledtråd för att förstå dess funktion. Anna Röst (2016) har lagt fram teorin att många gravar och stenkonstruktioner skadats relativt nära i tid till deras uppförande. Att man i efterhand återkommit till en

Figur 15. Det igenlagda schaktet in till fastigheten Stensätter. I detta schakt kom en härd och en kokgrop fram. En av dem valdes ut för ^{14}C -datering, men tyvärr visade sig provet inte innehålla något kol. Foto från norr.

anläggning och gjort ingrepp i den kan antingen förklaras med att dess betydelse förändrats, försvunnit eller att det anses vara det rätta att göra (Röst 2016:68ff). Förändrade sociala förhållningssätt gentemot gravarna och de människor som en gång byggt dem kan ge upphov till en skiftande blick mot "de andra". Att göra ingrepp i "de andras" konstruktioner kan vara ett sätt att knyta sig själv till dem eller också ren förstörelse för att utplåna deras spår. Alternativt har betydelsen

helt gått förlorad och det sociala stigmat kring att göra åverkan på gravarna är därmed upplöst (Röst 2016:296).

Att kalla de undersökta anläggningarna för gravar är naturligtvis ett inte helt riskfritt ställningstagande. Att det inte skulle röra sig om gravar är dock inte säkert, bara för att inga ben har påträffats.

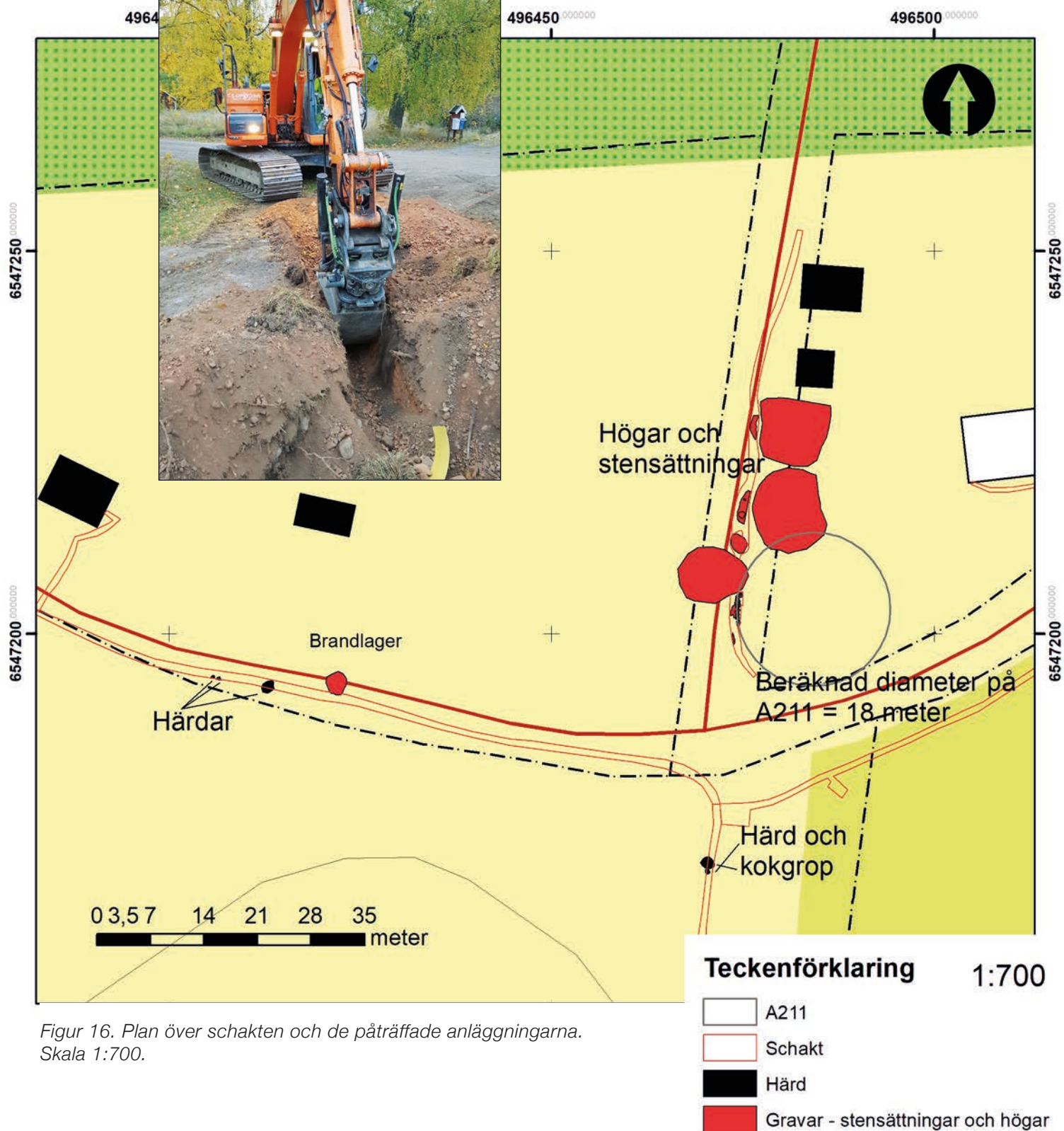
Härdar och kokgropar

Fyra härdar och en kokgrop påträffades vid schaktningsgrävningen. I det södra schaktet påträffades en härd och en kokgrop alldeles intill varandra (A1180, A1189). Av sektionen att döma hade kokgropen grävts ner direkt i moränen och därefter fyllts med upphettade stenar. Ett annat par härdar, också belägna invid varandra, framkom i det öst-västliga schaktet (A1267, A1272). Båda var snarlika A1180 och A1189 i storlek och konstruktion. Ytterligare en härd (A1256) påträffades sex meter österut, invid en diffus nedgrävning innehållande tunna varvade lager av sot och sand. Möjligtvis har gropen grävts igenom härden och snarast fyllts igen med samma material.

Att härdar och kokgropar förekommer på eller i anslutning till gravfält är inte ovanligt. Ofta tolkas de som en del av de rituella aktiviteter som utförts kring gravarna. Ibland kopplar man även ihop bruket av härdar, där sten upphettas, med kokgroparna där mat tillagas. Det finns flera exempel på lokaler med olika typer av härdsystem eller kokgropsområden där anläggningarna systematiskt placerats ut över en begränsad yta (se till exempel Carlsson m.fl. 1997; Gruber m.fl. 2004 och Olausson 1995). För att säkert kunna

Figur 17. Schaktning i ett parti med mycket röd jord. Bitvis bestod den naturliga marken av detta röda lager, förmodligen någon slags skiffersand. Foto från sydöst.

Figur 16. Plan över schakten och de påträffade anläggningarna. Skala 1:700.

knyta härdar och kokgropar till aktiviteter vid gravfältet bör underlaget dock vara större. Det är därför svårt att säga någonting om de anläggningar som framkom vid schaktningsövervakningen och huruvida de hör till gravfältet eller representerar enskilda händelser.

Tolkning

Har härdarna och kokgropen varit samtida som gravarna eller har de tillkommit före eller efter? Tyvärr visade sig det kolprov som togs i en av härdarna och som sändes för datering, inte innehålla något kol! Det är därmed inte möjligt att uttala sig om saken annat än i övergripande termer. Normalt brukar härdar och härdgropar dateras till en period mellan förromersk och romersk järnålder (cirka 500 f.Kr. till 300 e.Kr.). De förekommer ofta ensamma eller i grupp utan anknytning till bosättningar, men förekommer också i anslutning till boplatser, ofta i deras utkanter. Härdarna kan alltså i detta sammanhang vara spår efter en tidigare verksamhet i området – med eller utan närliggande boplatser. De kan också vara spår efter aktiviteter i samband med begravningsritualer eller senare händelser med anknytning till graven och den döde, som minnestunder för hågkomst av den döde.

Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen

Syftet med undersökningen var att undersöka, dokumentera och tolka de lämningar som påträffades vid schaktningsgrävningen. Med genomförd övervakning fullföljdes syftet och påträffade anläggningar dokumenterades. Undersökning skedde i de fall som det inte var möjligt att gå runt påträffade lämningar.

Länsstyrelsen önskade även en bedömning av skadeläget för de gravar som skadats av vägsträckningen. Vid okulär besiktning av gravfältet under fältarbetsfasen gjordes en uppskattning över vilka gravar som tagit mest skada och därmed är mest aktuella för ytterligare arkeologiska åtgärder. Detta har redovisats i en separat PM som skickats till Länsstyrelsen.

Arkeologgruppen AB bedömer att undersökningsplanens syfte har uppnåtts.

Referenser

Tryckta källor

- Appelgren, Katarina & Nilsson, Anders. 2007. Gravar och symboliska begravningar. *Gården, tingen, graven: arkeologiska perspektiv på Mälardalen*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. s. 107-132.
- Bratt, Peter 2008. *Makt uttryck i jord och sten. Stora högar och maktstrukturer i Mälardalen under järnåldern*. Stockholm Studies in Archaeology 46. Stockholms universitet. Stockholm.
- Calissendorff, Karin & Larsson, Anna. 1998. *Ortnamn i Närke*. Örebro: Högskolan i Örebro.
- Carlsson, Tom, Kaliff, Anders, Molin, Anna, Molin, Fredrik & Sundberg, Karin (red.). 1997. *Hulje: boplatser, skärersten och gravar: E4-syd RAÄ 89, Högby socken samt RAÄ 234-236 och RAÄ 246, Mjölby socken, Östergötland*. Linköping: Avd. för arkeologiska undersökningar, Riksantikvarieämbetet
- Engström, Tony. 2007. De dolda döda – och deras betydelse för gravbegreppet. *Att nå den andra sidan. Om begravning och ritual i Uppland*. Uppsala: Riksantikvarieämbetet. UV GAL, Societas Archaeologica Upsaliensis, Upplandsmuseet. s. 77-99.
- Esbjörnsson, Estrid. 1978. *Arkeologisk undersökning av anläggning nr 46 inom fornlämning nr 47, gravfält vid Nalaviberg och Broby, Broby 1:7, Högalund, Viby socken*. Örebro läns museum, dnr. 97/1978
- Gruber, Göran & Petersson, Maria. 2004. *Abbetorp - ett landskapsutsnitt under 6000 år: arkeologisk undersökning - Väderstadsprojektet: arkeologisk undersökning av en boplatser, ett gravfält, en offerplats, stensträngar och fossil åkermark: RAÄ 288 m fl, Abbetorp 1:2 och 1:10, Rinna socken, Boxholms kommun, RAÄ 244 m fl, Väderstad 1:2 och 5:1, Väderstads socken, Mjölby kommun, Östergötland: dnr 421-3277-1997, 421-800-1998*. Linköping: Avd. för arkeologiska undersökningar, Riksantikvarieämbetet.
- Johansson, Mikael. 1993. *Sydvästportar från gravar i Mälardalenområdet. Datering, geografisk spridning samt ett försök till tolkning av vad de representerar*. Uppsats i påbyggnadskurs i arkeologi, Stockholms universitet. HT 1993. Opublicerad seminarieuppsats.
- Kaliff, Anders. 2009. Tolkning eller analytiskt redskap? Om terminologins betydelse vid tolkning av rituella lämningar. *Döda personers sällskap: gravmaterialens identiteter och kulturella uttryck*. Stockholms universitet. s. 19-33.
- Länsstyrelsen i Örebro län. 2010. *Drumlinområdet. Hallsberg/Kumla/Lekebergs kommun. Fördjupad riksintressebeskrivning. Landskapsanalys av natur- och kulturvärden i Drumlinområdet*. Publ. nr. 2010:32. (finns att ladda ner som PDF på www.lansstyrelsen.se/orebro)
- Olausson, Michael. 1995. *Det inneslutna rummet: om kultiska hägnader, fornborgar och befästa gårdar i Uppland från 1300 f Kr till Kristi födelse*. Diss. Stockholms universitet.
- Runcis, Janis. 1999. Den mytiska geografin: reflektioner kring skärstenshögar, mytologi och landskapsrum i Södermanland under bronsåldern. *Spiralens öga*. s. 127-155
- Röst, Anna. 2016. *Fragmenterade platser, ting och människor: stenkonstruktioner och depositioner på två gravfältlokaler i Södermanland ca 1000-300 f Kr*. Diss. Stockholms universitet.
- Sjöling, Emma. 2007. Bränt, begravt och nedbrutet. Fältosteologiska studier av brända ben. *Att nå den andra sidan. Om begravning och ritual i Uppland*. Uppsala: Riksantikvarieämbetet. UV GAL, Societas Archaeologica Upsaliensis, Upplandsmuseet. s. 123-142.

Kartor och arkivmaterial

HISTORISKA LANTMÄTERIAKTER

Gravfältskartan över gravfältet Viby 47, upprättad år 1966 av G. A. Hellman. ATA, dnr 143/67.

WEBBMATERIAL

Fornsök (www.fmis.raa.se)

Tekniska och administrativa uppgifter

Län	Närke
Kommun	Hallsberg
Landskap	Närke
Socken	Viby
Fastighet	Nalaviberg 5:5 m.fl.

Fornlämningsnummer Viby 47:1

Lämningstyp

Gravfält

Datering

Yngre järnålder

Typ av undersökning

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning

Länsstyrelsens beslutsdatum

2016-04-22

Länsstyrelsens diarienummer

431-1635-2016

Arkeologgruppens projektnummer

Ag2016_24

Projektleddning	Leif Karlenby
-----------------	---------------

Personal	Leif Karlenby, Sabina Larsson
----------	-------------------------------

Undersökningstid	2016-10-10 till 2016-10-19
------------------	----------------------------

Exploateringsyta	260 m ²
------------------	--------------------

Undersökt yta	260 m ² , 315 löpmeter
---------------	-----------------------------------

Inmätningsteknik	RTK-GPS
------------------	---------

Koordinatsystem	SWEREF 99 TM
-----------------	--------------

Höjdsystem	RH 2000
------------	---------

Arkiv

Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Digitalt arkiv

Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd

Inga fynd förutom 10 gram brända ben från A1240 omhändertogs.
Dessa förvaras i väntan på fördelning hos Arkeologgruppen AB.

Bilagor

Bilaga 1. Schakttabell

OS988

Kabelschakt. 0,70 meter djupt, 0,30 meter brett. Utvidgat vid A200, A21, A753, A658 och A779. Anläggningarna påträffades 0,20-0,30 meter under markytan. Marken bestod av tunt torvskikt <0,10 meter, 0,10-0,20 meter matjord, därefter 0,10 meter tjockt humöst lager under alla gravar. I botten i södra delen av schaktet framkom tegelröd sand med rikliga förekomster av smågrus i naturligt rött. Norrut avtar den röda färgen och istället tillstöter ett mörkt brunt grus- och stenuppblandat moränlager.

OS1071

Kabelschakt. 0,70 m djupt. Under torven ett matjordslager, ca 0,20 meter tjockt, bestående av mörkt brun, humös jord. Därefter ett mörkt sten- och grusuppblandat jordlager. I väster tillstöter det röda lagret som påträffades i OS988. Underst morän.

OS1141

Kabelschakt på hustomt. 0,50-1,0 meter djupt. Under torven ett påfört matjordslager, därefter det mörkt bruna sten- och gruslagret. I botten rödfärgad morän.

OS1145

Utvidgning av 1141. Sentida dräneringsbrunn av betong påträffades.

OS1204

Kabelschakt på hustomt. Under torven (mindre än 0,10 meter) framkommer ett sand- och grusuppblandat jordlager, därefter morän. Mot norr ansluter det röda moränlagret som påträffades i OS988 och OS1971.

OS1316

Schakt på hustomt och genom väg. Ca 0,50 meter djupt. Schaktet går delvis igenom en uppbyggd terrass som huset är byggt på. Tjockt torvlager, 0,10 meter, därunder matjordslager bestående av mörkt brun, humös jord.

OS1278/1339

Kabelschakt. Längs med vägen i Ö-V riktning. 0,70 meter djupt. Översta skiktet består delvis av torv, delvis av vägbeläggning. Under kommer ett grusuppblandat jordlager, väldigt stenrikt. I botten grå lera. I öst framkommer samma röda morän som i OS988, 1071 och 1204.

Bilaga 2. Anläggningstabell

A200

Grav I, stensättning

Den del som framkom var 1,60 meter lång. Framkom längs västra schaktkanten, graven fortsätter in under vägen. Den synliga delen av stensättningen består av ett cirkelsegment av 0,10-0,30 meter stora stenar som framkom 0,10-0,30 meter under dagens marknivå. Anläggningen undveks vid grävandet av ledningsschaktet.

A211

Grav IIa

Stensättning bestående av cirkelsegment av 31 framtagna stenar, 0,20-0,30 meter stora, lagda i två rader. Den beräknade diametern på hela graven är 18 meter. På västra sidan finns A573. Anläggningen undveks av ledningsschaktet.

A573

Grav IIb

Stensättning anbringad mot stenraden i A211 som en mindre absid. Mer eller mindre rektangulär, 1,20x0,80 meter, lagd i ett till två skikt av 0,10-0,20 meter stora stenar. Åt söder finns en sträng av stenar, 0,15-0,20 meter, som följer A211 ca 0,50 meter. Ett tiotal stenar i väster låg under ett lager med sten. Dessa plockades bort och underliggande stenpackning rensades fram och fotograferades. Stenpackningen syntes nu som en rund, spetsig vinge längs kantkedjans ytterkant. Under A573 fanns ett tunt lager, hårt packad, rödaktig sandig jord. Färgen kommer sig av den naturliga rödfärgade moränen i det underliggande lagret. Detta lager begränsade sig till ytan under stensättningen och var endast 0,05-0,10 meter tjockt, därunder framkom moränen. Under stenen i den norra strängen som följde A211 fanns mylla som överlagrade moränen. Detta torde utgöra den äldre markhorisonten. Anläggningen undersökt och borttagen.

A658

Grav III, stensättning

2,40x2,10 meter i nordväst-sydöstlig riktning. Stenpackning bestående av 0,20-0,40 meter stora stenar. Även i nordväst några större stenar, 0,20-0,40 meter stora, vilka kan vara en del av en kantkedja. Anläggningen har blivit skadad i norra och nordvästra delen. Stenpackningen bestod av ett skikt sten som rensades fram och plockades bort. Mellan två stenar i packningens nordvästra del framkom en liten skärva glaserat rödgods. Inga andra fynd gjordes. Under stenpackningen framkom ett lager hårt packad brun och sandig silt, 0,03-0,10 meter tjockt, vilket betraktas som den samtida markhorisonten som graven är anlagd på. Därunder morän. I SSÖ hörnet framkom en större sten (A759), samt intilliggande mindre stenar, 0,10-0,20 meter stora, vilka bedöms vara en del av en annan anläggning som fortsätter mot sydöst. Anläggningen undersökt och borttagen.

A759

Sten i konstruktion

0,30x0,40 meter, fyrkantig form. Förmodas vara en del av en anläggning som fortsätter mot sydöst, ej framtagen.

A763

Hög

7,4x9,3 meter, delvis bevarad på båda sidor om vägen. Västra sidan av högen inritad som nummer 74 på RAÄs gravfältskarta.

A779

Grav IV, stensättning

1,0x4,2 meter stor. Verkar fortsätta in i schaktkanten mot öster. Den del av anläggningen som berördes av schaktet rensades fram och undersöktes. Anläggningen kan eventuellt ha samband med den närliggande högen (A823/hög 63). Stenpackningen består av rundade stenar, 0,10-0,30 meter stora, lagda i ett till två skikt. Mindre ansamlingar av stenar kunde antydast efter framrensningen men inga samband kunde avgöras. Längs med östra schaktkanten framkom två stenfattigare ytor. I norra delen fanns en platt skiffersten, 0,20x0,30 meter stor. Under stenpackningen, i anläggningens södra del, framkom ett mindre kollager (A977) bestående av spridda ansamlingar av kol. Kolprov för datering togs i detta lager (PK951) samt under en av stenarna i packningen (PK976). Under stenpackningen framkom ett liknande marklager som i A658, 0,05-0,10 meter tjockt, bestående av hårt packad, brun sandig silt. Därunder morän. Ett fynd av bränd lera påträffades. Den framtagna delen av anläggningen undersökt och borttagen.

A823

Hög

8,8x11,2 meter. Skadad i sydvästra delen av telefonstolpe. Inritad på 1966 års översiktskarta som hög nr 63.

A852

Grav V, stenpackning

Framrensad del av A892. Dokumenterad, ej undersökt.

A892

Hög

10,6x11 meter. Skadad i norra delen. Inritad på 1966 års översiktskarta som hög nr 52.

A977

Koncentration av kol i A779

Framkom i den södra delen av A779. Bestod av mindre kolansamlingar spridda över området. Prov insamlat (PK951).

A1180

Härd

0,60 meter i diameter. Skuren av ledningsschakt, synlig i västra schaktväggen. Skålformad, ca 0,10 meter tjockt lager av sotig jord och kol.

A1189

Kokgrop

1,55 meter i diameter. Skuren av ledningsschakt, synlig i västra och östra schaktväggen. Skålformat sotlager med värmepåverkade stenar. Nedgrävd i moränen.

A1240

Grav VI, stensättning

Beräknad diameter 3 meter. Södra delen av ett större brandlager tillhörande grav som fortsätter norrut, in under vägen. Stensättningen bestod av en enskiktad stenpackning av stenar, 0,10-0,20 meter stora, som delvis täcker, delvis ligger i brandlagret. Diametern i sektionen var cirka 1,2 meter. Lagret bestod av fet, sotig svart jord med inslag av kolfragment. Spridda i lagret påträffades fragment av brända ben, en mindre koncentration fanns i den framrensade delens mitt. Inga andra fynd påträffades. Den del av anläggningen som berördes av schaktet undersöktes och togs bort.

A1256

Härd/grop

1,5x1,7 meter. Skuren av ledningsschakt. Härden synlig i norra och södra schaktväggen, gropen endast synlig i södra väggen. Härden avgränsades i väst av större sten och består av ett tunt lager svart, sotig jord med ovanför-liggande icke eldpåverkade stenar. Gropens botten bestod av tunna varvade lager av sot och sand.

A1267

Härd

0,85 meter i diameter, belägen 0,25 meter under markytan. Snittad av ledningsschakt. Skålformad, enstaka sten i östra delen (0,10 meter stora). Tjockt kollager.

A1272

Härd

0,75 meter i diameter, belägen 0,25 meter under markytan. Snittad av ledningsschakt. 0,10 meter i tjocklek. Tjockt kolskikt.

Bilaga 3. Kolprover och ett makroprov

Nummer	Kontext
PK976	A779. Under sten i packningen (skickat för ¹⁴ C-datering)
PK200015	A977, kolkoncentration i A779. Innehöll endast siltiga smulor och dög inte för datering.
PK1203	A1180. Härd Innehöll endast siltiga smulor och dög inte för datering.
PM1070	A779. Under stenpackningen. Innehöll endast siltiga smulor och dög inte för datering.

Bilaga 4. Vedart – analysprotokoll

Landskap: Närke

Socken: Viby

Fastighet: Nalaviberg

RAÄ nr: Viby 47

Kategori: Gravfält

Provnr:

AnalysId: 13539

PK976

Anläggning: 779, Stenpackning

Vikt (g): 0,1

Analyserad vikt (g): 0,1

Fragment: 1

Analyserat antal: 1

Art: Tall

Antal: 1

Material: Träkol

Kommentar: Litet prov

Provet som togs under stenpackningen A779 bestod huvudsakligen av siltig sand. Små fragment av tall kunde samlas in för datering. De två andra proverna A977 och A1180 innehöll endast siltiga smulor med sot vilket inte i något fall räckte för datering.

Calibration of Radiocarbon Age to Calendar Years

(Variables: $\delta^{13}\text{C} = -26.40$ o/oo)

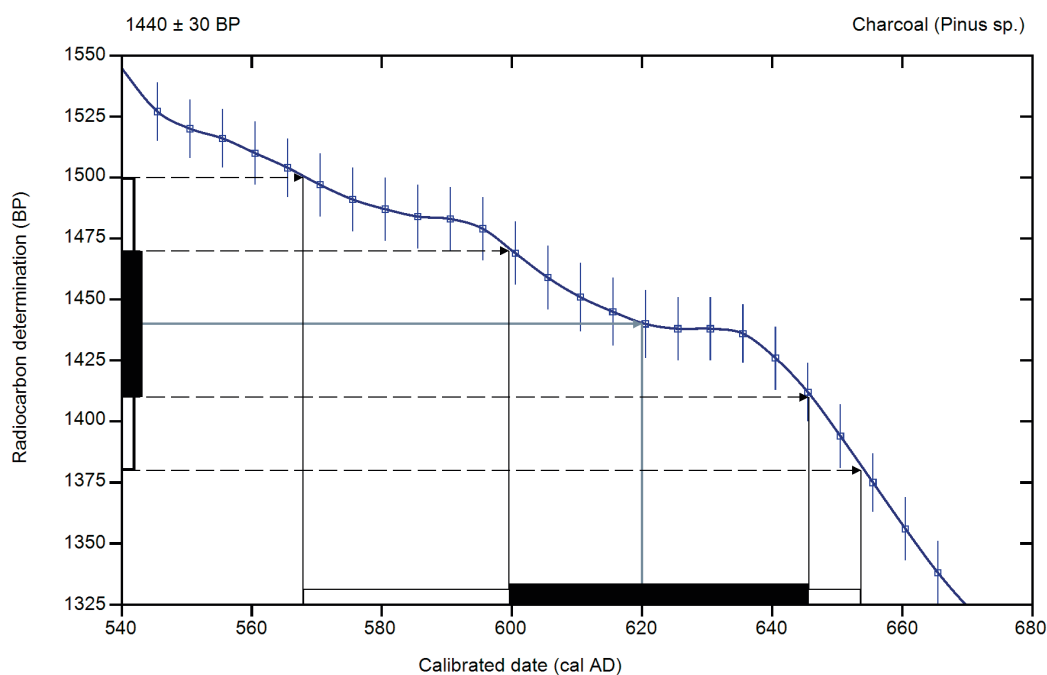
Laboratory number **Beta-455017 Viby 47 A779**

Conventional radiocarbon age **1440 ± 30 BP**

2 Sigma calibrated result **cal AD 570 - 655** **(cal BP 1380 - 1295)**
95% probability

Intercept of radiocarbon age with calibration curve cal AD 620 (cal BP 1330)
curve

1 Sigma calibrated results **cal AD 600 - 645** **(cal BP 1350 - 1305)**
68% probability

Database used
INTCAL13

References

References to Intercept Method

A Simplified Approach to Calibrating C14 Dates, Talma, A. S., Vogel, J. C., 1993, Radiocarbon 35(2) : 317-322

References to Database INTCAL13

Reimer, et.al., 2013, Radiocarbon 55(4).

